

בסייד שיעורי ליל שישי בישבה"ק ברכת יצחק

ספירת העומר בין השמשות

מחלוקת הראשונים אם מותר לכתחילה לספור בין השמשות

א. מעשה באדם שנקלע בימי ספירת העומר, למקום שהיו נוהגים להתפלל ערבית קודם צאת הכוכבים, ומכיון שהיה בשנת האבלות, חפץ היה לגשת לפני העמוד, אך עלה בלבו ספק, האם ראוי שיספור ספירת העומר קודם צאת הכוכבים שהוא ודאי לילה, ומתחילה חשב להמנע מלספור בעצמו אלא לכבד אדם אחר, אך אנשי המקום התעקשו שבאם רצונו לגשת לפני העמוד, עליו גם לספור ספירת העומר כמנהג המקום, ומעתה עולה השאלה האם בלית ברירה יספור ספירת העומר כעת, או דלמא ימנע מלגשת לעמוד, מכיון שזמן הספירה הוא זמן מסופק. והנה אם היה מדובר רק על ענין הספירה, היה יכול לעשות תנאי על הספירה, (כמבואר בשו"ע תפ"ט ג' ובנו"כ שם), אך כאן רצו שיספור בברכה.

ובפשטות הדבר תלוי במחלוקת הראשונים, שהנה כתבו התוס' במנחות (דף ס"ו א' זכר) שכיון שספירת העומר בזמן הזה (שאינן קרבן עומר) היא מדרבנן, אשר ע"כ יכול אדם לספור ולברך על ספירת העומר בזמן של ספק חשכה, ואין צריך להמתין עד שיהא ודאי לילה, מכיון שהוא ספק דרבנן. והיינו שיכול לסמוך על הכלל שספק דרבנן לקולא, ולספור גם במקום ספק.

מאיך הר"ן בפסחים (דף קכ"א ב' ד"ה בהגדה) חולק וסובר שאין נכון להכניס עצמו לספק מצוה דרבנן. והיינו שהגם שאכן ספק דרבנן לקולא, מ"מ כל זה בדיעבד, כגון בספר בין השמשות יכול לנקוט שקיים המצוה, אבל לכתחילה לא נכון לעשות כן, ולספור בידועין במקום ספק.

ויש להביא ראיה לדברי הר"ן, מהא דשנינו בביצה (דף ג' ב' ד' א') לגבי ביצה שיש ספק לגביה אם נולדה ביו"ט ואסורה משום מוקצה, או בחול ומותרת לאכילה ביו"ט, ומסיק רב אשי שהגם שהיה מקום לומר שמכיון שספק דרבנן לקולא יש להתיר הביצה, מ"מ אסורה באכילה, מצד הכלל שכל דבר שיש לו מתירים לא בטל, והיינו שכיון שניתן להמתין מלאכלה עד מוצאי יו"ט אומרים שאל לו לומר ספיקא דרבנן לקולא ולאכלה, אלא ימתין עד שלא יהיה בה חשש איסור, ומעתה גם לגבי ספירת העומר, הגם שניתן לומר ספיקא דרבנן לקולא, ולהורות שניתן לספור, מ"מ לכתחילה לא אומרים כן במקום שיכול להמתין עד שתחשך.

ביאור האחרונים בדעת התוס'

ב. ובאמת צ"ב אם כן מה סברת התוס' שניתן לספור לכתחילה בזמן בין השמשות. ומצינו באחרונים, כמה ביאורים לישב דעת התוס'. ובספר עולת שלמה (במנחות שם) ביאר שמה שאמרו בביצה שבדבר שיש לו מתירים, לא סומכים על דין ספיקא דרבנן לקולא, הוא דוקא במידי דאיסור, שאין לאדם להתיר מאכל האסור בכך שסומך לכתחילה על כלל זה, באופן שיוכל להמתין ולאכול בהיתר, אבל בענינים של מצוה, א"א לומר לאדם אל תקיים מצוה כעת בגלל שבעתיד תוכל לקיימה בזמן

הודאי, שהרי לא עושה בכך שום איסור וברשותו לעשות מעשה זה, אך אחר שיעשה המצוה שוב יפטר מלקיימה בבוא הזמן הודאי לקיומה, באשר ספק דרבנן לקולא.

תירוץ נוסף מובא בשם בעל המקדש דוד (בספר אש תמיד עמ' רט"ו ד"ה ואמנם, ובספר אהל אברהם כתובות עמ' תנ"ח) שכשרבנן תיקנו מצוה, אזי תיקנו שניתן לקיימה גם במקום ספק, נמצא א"כ שכאילו הרחיבו זמן קיום המצוה גם על זמן הספק, וממילא הוא זמן הקיום לכתחילה, משא"כ לגבי איסור דרבנן במקום ספק, לא התירו את האיסור, במצב שיש לו מתירים. (ואמנם הנה הדין שמי ששכח לספור את יום האתמול, יכול לספור את יום העבר גם בבין השמשות, ונמצא שלגבי אומרים שהרחיבו את זמן הספירה של יום האתמול).

ג. ומעתה בבואנו לדון במקרה דנן האם ראוי לכתחילה לספור ספירת העומר בזמן בין השמשות, הנה לדעת הר"ן ודאי לא ראוי לעשות כן, ואילו לדעת תוס' אפשר שתלוי בב' ביאורי האחרונים הנ"ל, שלפי ביאור העולת שלמה הגם שלא ניתן למנוע ממנו לקיים המצוה, אך מ"מ ודאי שיותר הידור מצוה לספור בזמנה, אך לפי ביאור המקדש דוד שרבנן הרחיבו זמן המצוה, א"כ הסברא נותנת שלכתחילה ניתן לספור ספירת העומר בזמן ביה"ש. (ואפשר שיש לדון עוד שבמקרה דנן כיון שאם יימנע מלספור, אזי לא יוכל לגשת לפני התיבה, אזי לא הוא כדבר שיש לו מתירים וצ"ע).

האיך מותר לברך על ספירה בזמן בין השמשות

ד. אך עדיין יל"ע האיך ניתן לברך על ספירה זו, בשלמא לדברי המקדש דוד שגם בין השמשות מכלל זמן קיום המצוה, שפיר ניתן לברך, וכע"ז מצינו בביאור הלכה (סי' רס"א ס"א ד"ה עירובי חצירות) שהמניח עירובי חצירות בין השמשות, יכול לברך על הנחה זו, דכיון שעירובי חצירות "קיל" עשו הדבר כאילו הוא יום ודאי.

אולם לפי ביאור העולת שלמה שביאר שלא נקבע שמן קיום המצוה הוא בודאי כעת, אלא שלא ניתן למנוע ממנו את קיום המצוה, ולאחר שקיים במקום ספק, תו אינו חייב בקיום המצוה, הא ניחא לגבי מעשה המצוה, אבל לענין הברכה, שלהצד שאין כאן ספירה נמצא ברכתו לבטלה, האיך ניתן לברך, והרי בדברי התוס' במנחות הנ"ל, מבואר שגם ניתן לברך.

ואכן העולת שלמה הנ"ל עמד על קושיה זו, והשיב עפ"י דברי הר"ן (שבת, פ"ב דף י' א' מדפי הרי"ף) ורבינו יונה (הובא ברא"ש ר"פ כיסוי הדם) שאדם שיש בידו ספק אם קיים מצוה דאורייתא, ואמרינן מחמת כן ספק דאורייתא לחומרא, וצריך לחזור ולעשותה, אזי גם יכול לברך על קיומה, שכשם שחייב לקיים המצוה מספק, כן חייב לברך ע"ז, וה"נ כיון שיכול לספור, יכול לברך.

אך צ"ב הדבר, שהר"ן שם עסק במקום שמחוייב במצוה דאורייתא, אלא שהברכה הנגזרת בעקבות קיומה היא מדרבנן, ואולי רק בכה"ג יכול לברך שהרי מחוייב מדאורייתא, ואפשר שסבר שהראיה היא מהא דספק דאורייתא לחומרא הוא רק מדרבנן, ובכ"ז יכול לברך.

אך קשה לדעת העולת שלמה, הסובר שעדיין אינו מחוייב, אלא שאם קיים המצוה ממילא נפטר מחיובו בבוא הזמן הודאי, האיך יכול לברך.

ואולי י"ל באופן אחר, שכיון שאחר שספר נמצא שקיים המצוה, שהרי לא צריך לחזור ולספור שוב, ע"כ שגם עכשיו יש כאן מעשה מצוה, ומכיון שיש כאן מעשה מצוה, שפיר ניתן לברך, שהרי על עיקר המצוה ודאי שמחוייב מדרבנן לקיימה באיזה זמן. וע"ע קהילות יעקב (ברכות סי' ה' ד"ה וכן מוכח).

למה לגבי נטילת לולב בין השמשות אינו מברך ואילו בספה"ע מברך

ה. אך יל"ע בזה, שהנה מבואר במשנ"ב (סי' תרנ"ב סק"ב) שאדם שלא נטל לולב, עד בין השמשות, אזי אם הוא ביום הראשון שחיוב נטילתו מדאורייתא, מחוייב ליטלו כעת, מצד ספיקא דאורייתא לחומרא, אך אם עומד ביום השני, שחיובו הוא מדרבנן, הרי מצד הדין פטור מליטלו כעת, שמכיון שאומרים ספיקא דרבנן לקולא, אזי נקטינן שעבר זמנו וכבר אינו מחוייב, אך מ"מ כתבו הפוסקים שנכון ליטלו כיון שאין בכך טרחה, אך לא יברך ע"ז.

נשאלת השאלה, מ"ש ספירת העומר בבין השמשות שיכול לברך ע"ז, אפי' שקיומו נובע מחמת הכלל של ספיקא דרבנן לקולא, ואילו לגבי נטילת לולב, הרי אם יטול יקיים מצוה דרבנן, מכיון שהכלל של ספיקא דרבנן לקולא אומר שלא חלף עדיין היום ונטילתו היא קיום מצוה.

ויש לחלק ולומר שלגבי מצות לולב שנקטינן בבין השמשות שעבר זמנה ותו אינה חייב בקיומה, לכן אינו יכול לברך, משא"כ בספירת העומר שבא למנות את היום הבא ואין ספק שהוא חייב בכך, אלא שהספק הוא האם הגיע זמן קיום המצוה, בהא שפיר ניתן לברך כיון שספירה זו מועילה לו בודאות לפוטרו מן החיוב הודאי שעליו.

ו. והנה השו"ע (או"ח סי' תפ"ט ס"ב) כתב שהמדקדים אינם סופרים עד צאת הכוכבים, וכן ראוי לעשות. וביאר המשנ"ב (ס"ק י"ד) שהגם שמעיקר הדין ניתן להקל לספור משתחשך עוד קודם צאת הכוכבים, משום שספירת העומר היא מדרבנן, ואזלינן בזה לקולא, מ"מ אינו נכון להכניס עצמו בספק לכתחילה, ומ"מ בדיעבד אם בירך בבין השמשות יצא, אך האליה רבה מצדד לומר שיחזור ויספור שוב בצאת הכוכבים בלי ברכה.

והנה מלשון המחבר שכתב שהמדקדים לא יברכו, היה נראה שפסק כהתוס' שרשאי לספור קודם צאה"כ, ורק המדקדים לא יספרו, אך יעי' בביאור הגר"א שכתב שמש"כ השו"ע שהמדקדים לא יברכו עד צאת הכוכבים, אזיל בזה לשיטת הר"ן הנ"ל (אות א') שאין נכון להכניס עצמו להיתר של ספק דרבנן לקולא. ועי' בביאור הלכה (שם ד"ה וכן ראוי) שכתב שמעיקר הדין סוברים כתוס' שמותר. ועכ"פ מבואר שגם להר"ן אין זה איסור גמור, אלא רק למדקדים, וא"כ במקרה דנן שצריך לגשת לעמוד כיון שהוא חיוב, צריך שאלת רב, האם ראוי לדקדק במקרה זה ולא לגשת, בשביל שלא יספור קודם הזמן.